

Hva gjorde Moby Dick i fjæra på Sola?

Kronikk i Bergens Tidende 9. april 2001

[Erik Olsen](#), Havforskningsinstituttet

Tirsdag 3. april strandet en 14 meter lang spermhvalhann i fjæra på Sola i Rogaland. Dette er antagelig den første strandingen av en levende spermhval i Sør-Norge de siste 30 år, og en svært spesiell hendelse.

Spermhval, som er den største av tannhvalene, er samme art som hvalen Moby Dick i Herman Melvilles roman av samme navn. Den karakteriseres av det enorme hodet og en lang smal underkjeve med tenner. Spermhvalen kan bli 18 meter lang og leve i opptil 70 år. Det er ikke uvanlig at spermhval strander langs kysten vår, men det er svært uvanlig at de er levende når de gjør det. Det har vært flere strandinger av spermhval rundt Nordsjøen på 1990 tallet, flokker av dyr har strandet i Skottland, Danmark, Nederland og Belgia. På det meste har 10-20 dyr strandet samtidig, men langs norskekysten er det mer vanlig med enkeltstrandinger. Hos oss er det vanligvis kadaver som driver i land, noe som skjer nærmest årlig. På det meste har 27 spermhval strandet på ett år, dette skjedde i 1988, men vanligvis strander bare 1-10 i året. De 27 som strandet i 1988 døde antagelig av en sykdom som rammet en stor gruppe spermhval. Ut fra kjennskap til strømmer og hvor nedbrutt kadavrene var, antar man at disse dyrene døde av sykdom utenfor kysten av Nord-Amerika og så ble ført med strømmen over Atlanterhavet. Sist vi opplevde en levende stranding var i april 1999 da en spermhval strandet i Storfjord i Troms, etter å ha oppholdt seg i fjorden i to måneder. Hvalen i Storfjorden var syk, og ble mer og mer medtatt etter hvert som tiden gikk, før den til sist strandet fjæresteinene og drev på land. Dette er nok også den mest naturlige forklaringen på hvorfor hvalen på Sola strandet, og hvorfor den strandet igjen og døde kort tid etter at den ble trukket fri.

Spermhvalen lever vanligvis på det åpne hav og finner føden sin på svært dypt vann, helt ned på 3000 meters dyp. Den er spesialisert på å jakte i havdypet, og det er derfor ikke trolig, slik ulike medier har spekulert, at den jaget fisk i overflaten og ved uhell kjørt seg fast på en grunne når det strandet. Når spermhvalen jager, sender den ut lydsignaler som den bruker til å navigere og finne byttet på samme måte som en fiskebåt bruker sonar. Denne sonaren blir nok også brukt når den navigerer nær land, men de komplekse akustiske forholdene nær land kan forvirre hvalen så mye at den i panikk går på grunn. Det er også naturlig å tenke seg at hvalen kan ha hatt en hørselsskade og derfor ikke kunne bruke sin biologiske sonar til navigering nær land. Noen har også spekulert på om spermhval kan orientere seg etter jordens magnetfelt, og at den blir forvirret på steder der magnetfeltet er svakt eller unormalt. Det er ikke funnet noen bevis for denne teorien, og ettersom spermhvalen har en så god biologisk sonar, er det naturlig å anta at det er denne den bruker når den navigerer på vandring. Lydforurensing, i form av menneskeskapt støy fra skipsfart, industri på land, fly og lignende kan også ha forstyrret hvalen slik at den feilnavigerte. Mange har også spekulert i om hvalen strandet seg selv med viten og vilje for å begå selvmord, eller fordi den følte den skulle dø. Hadde dette vært tilfelle, ville vi ha opplevd mange flere strandinger av alle mulige arter av hval, mens det bare er et fåtall arter hval som strander med regelmessighet. Sett fra en biologisk synsvinkel er selvmord, uansett hvor syk man er, en uhensiktsmessig handling, og har heller aldri blitt dokumentert hos dyr. Det er derfor lite trolig at spermhval, som eneste dyreart, skulle være suicidale. Vi vet ikke noe om dødsårsaken før prøver fra hvalen er blitt analysert, men vi håper at disse vil kunne gi oss svar på om dyret var sykt, slik vi antar.

Spermhval er utbredt i alle havområder, og det finnes flere bestander. Den er mest tallrik i Stillehavet der den historisk hvalfangsten, som beskrives i Moby Dick, fant sted. I norske farvann er den en årlig gjest, og de dyrene som kommer hit, er nesten utelukkende hanner. Spermhval har et svært komplisert sosialt liv, med flokker av

hunner og unger som lever i varmere farvann sør for 50¼N. Der fødes ungene, som oppdras av alle hunnene i flokken. Hannene holder seg for seg selv, men i parringstiden kjemper store kjønnsmodne hanner om kontrollen over hunnflokkene, og i den kampen har ikke unge hanner noen mulighet til å hevde seg. Disse vandrer derfor årlig til polare strøk i nord og sør på fødevandring, og det er disse hannene som kommer til norske farvann, da spesielt utenfor kysten av Nordland og Troms. Spermhvalen fra Sola var nok på vandring nordover da den tok feil av vegen når den kom inn til norskekysten etter å ha krysset Nordsjøen, kanskje ble den syk og la kursen sørover mot Rogaland i stedet for nordover mot dens vanlige beiteområder. Ikke før hannene er 20-25 år gamle er de store nok til å kjempe om kontrollen over hunnene, og maten de trenger til å vokse seg store, finner de hovedsakelig i våre farvann. De finner denne i dypet utenfor norskekysten, og her jager de hovedbyttet blekksprut (Gonatus) og noen dypvannsfisker som blåkveite. Spermhvalen går heller ikke av veien for å fange større bytte, for fra spermhval ved New Zealand har man funnet arr etter sugekopper og rester av kjempeblekksprut (som kan bli 20 meter lang) i magen, noe som betyr at spermhvalen gjerne jakter bytte som er like stort eller større enn den selv. Kjempeblekksprut har aldri blitt observert i levende live, og forskere i USA og New Zealand får hjelp av spermhval til å studere disse. Ved å feste et videokamera med lyskaster på ryggen til spermhval håper de å få bilder når hvalen jakter på kjempeblekksprut, og hvordan spermhval jakter på disse.

Selv om spermhval er en årlig gjest i våre farvann, er den ikke tallrik. Vi regner med at 5000 – 8000 dyr finner vegen til norske farvann hvert år. Ett av de viktigste samlingsområdene for spermhval er langs Eggakanten nordvest for Andøya. Vi finner også spermhval langs kontinentalskråningen langs hele kysten fra Stadt til Finnmark, og noen ganger inne i Barentshavet, men hovedansamlingen er ved Andøya. Der arrangerer Hvalsafari Andenes båtturer for å se på spermhval og andre hvaler. Hvalsafari Andenes driver også noe forskning på spermhval i norske farvann, ikke minst tar de bilder av halefinnen til all dyrene de ser. Mønstrene på halefinnene er unike for hver hval, og man kan da gjenkjenne individer fra år til år og sted til sted. Det ble derfor tatt bilder av halefinnen til hvalen som strandet på Sola, og vi vil sammenligne disse med spermhvalkatalogen fra Andenes for å se om dyret fra Sola er blant de som tidligere er blitt observert ved Andenes. I tillegg er det blitt tatt prøver av spekk, øyne og tenner fra dyret. Fra spekkprøvene vil vi få mer kjennskap til fødebiologi hos spermhval, samt måle innholdet av miljøgifter i spekket. Spermhval er rovdyr på toppen av den marine næringskjeden, og det er trolig at de er plaget av høye nivåer av miljøgifter som PCB og dioksiner på samme måte som man har funnet hos grindhval som blir fanget på Færøyene. Vi håper også at analyser av spekket vil gi oss svar på om hvalen var syk og om det var derfor den strandet. Tenner og øyet vil vi bruke til å fastslå alderen til hvalen, for i tennene dannes det årringer på samme måte som i trær, og ved å kutte opp en tann på langs kan vi telle oss til hvor gammelt dyret er. Vi vil også prøve å anslå alderen til dyret ved å måle innholdet av ulike aminosyrer (byggesteiner til proteiner) i øyelinsen. Det er en metode som vi prøver ut til å bestemme alder hos vågehval (en liten bardehval som ikke har tenner), og dette vil gi oss en unik mulighet til å kontrollere metoden på et dyr der vi kjenner alder fra telling av vekstsoner i tennene. Det tragiske endeliktet til Solahvalen har på denne måten gitt oss forskere en mulighet til å lære mer om denne spesielle hvalen, og gjennom den, mer om miljøet den lever i og andre hvaler.